

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.67>

А. А. Радчук

кандидат юридичних наук,
голова

Одеського окружного адміністративного суду
ORCID ID: 0009-0004-0786-815X

ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність дослідження визначається необхідністю всебічного аналізу методологічних підходів до забезпечення прав військовослужбовців адміністративно-правовими засобами, що набуває особливого значення в умовах сучасних викликів безпеки держави. Метою статті є системний аналіз різних методологічних інструментів (принципів та методів), які дозволяють комплексно вивчати адміністративно-правові гарантії прав військовослужбовців, враховуючи специфіку їхнього правового статусу та особливості функціонування відповідної системи.

У статті проаналізовано методологічні принципи та дослідницькі методи, що використовуються для комплексного вивчення адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців. Акцентовано увагу на значенні принципу наукової об'єктивності, який передбачає неупереджений аналіз перевірених джерел, залучення різних точок зору та критичне переосмислення результатів у динамічних умовах розвитку сфери військової служби, особливо в умовах воєнного стану. Розкрито зміст принципу конкретності, що зумовлює необхідність врахування особливого правового статусу різних категорій військових, специфіки їхньої службової діяльності, територіальних і часових чинників, які впливають на реалізацію прав.

Визначено роль таких дослідницьких методів, як аналіз і синтез, індукція та дедукція, формально-юридичний метод та метод правового моделювання, що у взаємозв'язку забезпечують глибину, системність і прикладну значущість отриманих результатів.

Доведено, що поєднання визначених принципів і методів створює основу для формування обґрунтованих наукових висновків та практичних рекомендацій щодо удосконалення адміністративно-правових механізмів гарантування прав військовослужбовців, що є особливо актуальним в умовах зростаючих безпекових викликів і трансформації військової сфери.

Резюмовано, що урахування принципів об'єктивності та конкретності є визначальним для формування цілісної та достовірної наукової картини, адже саме вони забезпечують поєднання всебічності, неупередженості й чіткого врахування специфіки військової служби та статусу військових у різних умовах, зокрема у період воєнного стану.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, аналіз, права військовослужбовців, методологічний принцип, наукова об'єктивність, правове моделювання, принцип конкретності, синтез, формально-юридичний метод.

Постановка проблеми. Гарантування прав військовослужбовців у сфері адміністративно-правового регулювання є важливою складовою функціонування оборонного сектору, що потребує комплексного наукового осмислення. Дослі-

дження цього напряму вимагає чітко сформульованої методології, яка дозволить послідовно аналізувати правові інструменти, оцінювати їхню ефективність і відповідність сучасним викликам. Варто наголосити, що успіх будь-якого науко-

вого пошуку значною мірою залежить від правильного визначення методологічної платформи, що забезпечує обґрунтованість зроблених висновків і їхню наукову достовірність [1-3].

Означене питання особливо актуалізується у межах аналізу адміністративно-правового механізму забезпечення прав військових, оскільки у цій сфері простежується багатовимірність правовідносин, складна структура регулювання та велика кількість суб'єктів владних повноважень. Тому важливо визначити комплекс методів, принципів і підходів, які сприятимуть всебічному, об'єктивному та системному розгляду цієї проблематики [4, с. 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У адміністративному праві зростає увага до питань забезпечення прав військовослужбовців, що значною мірою зумовлено воєнним станом, спричиненим збройною агресією сусідньої держави. Проте пізнання методологічних аспектів цієї проблематики залишаються відносно розрізненими, водночас певні наукові дослідження створили основу для подальшого поглибленого вивчення цього напрямку.

У вказаному контексті варто згадати таких науковців як О. Бандурка, М. Кельман, М. Корнієнко, О. Кузьменко, А. Кучук, Є. Легеза, Л. Медвідь, Л. Наливайко, В. Пашинський, В. Пекарчук, П. Рабінович, Б. Шамрай, О. Ярмиш та ін.

Як справедливо зазначають українські дослідники, у нинішніх обставинах, коли Україна протистоїть російській агресії, відстоюючи своє існування, суверенітет, територіальну цілісність і незалежність, ключовим є формування ефективної оборонної системи та сучасних, боєздатних Збройних Сил. Ця мета є недосяжною без належного гарантування прав, свобод і соціального захисту військовослужбовців, а також створення гідних умов для виконання ними завдань із захисту Української держави [5, с. 651; 6, с. 394].

Попри наявні наукові доробки, питання розробки методологічних підходів до гносеології адміністративно-правового регулювання прав військовослужбовців залишається недостатньо дослідженим, що

підкреслює необхідність і актуальність подальшого вивчення цього напрямку.

Мета статті. Провести системний аналіз методологічних принципів та методів, що дозволяють комплексно дослідити забезпечення прав військовослужбовців адміністративно-правовими засобами. Наголосимо, що це одна з двох робіт, присвячена проблематиці методологічних засобів пізнання проблематики гарантування прав військових.

Виклад основного матеріалу. У юридичній науці принципи організації досліджень мають важливе значення через складну природу правових явищ, багаторівневий характер взаємодії норм, інститутів і практики їхнього застосування. Чітке розуміння та дотримання таких принципів є підґрунтям коректно окреслити межі предмета, обрати належні методи й інструменти наукового аналізу, формувати висновки й пропозиції.

У межах дослідження адміністративно-правових гарантій прав військових принципи методології мають особливу вагу, адже ця сфера відзначається високою суспільною значущістю, чутливістю до безпекових і політичних факторів та вимагає розгляду сукупності нормативних, організаційних і практичних аспектів. Чітке дотримання визначених принципів допомагає зберігати баланс між теоретичними узагальненнями та прикладною площиною дослідження, уникаючи надмірних спрощень і забезпечуючи комплексне розкриття сутності й особливостей функціонування адміністративно-правових механізмів у військовій сфері.

Отже, принципи виконують роль концептуальної основи, що забезпечує єдність підходів, узгодженість та відповідність дослідницької діяльності сучасним викликам правознавства й практики.

Принцип об'єктивності зумовлює неупереджене ставлення до аналізу фактичних даних, обов'язкове врахування різних позицій і критичне переосмислення здобутих результатів, що гарантує достовірність отриманих висновків.

Застосування цього принципу у вивченні адміністративно-правових механізмів гарантування прав військовослужбовців вимагає всебічного підходу до

оцінки всіх складових досліджуваного питання. Неупередженість означає, що науковець працює лише з перевіреними фактами, офіційними матеріалами та офіційними статистичними даними, уникаючи особистих суджень і емоційних оцінок, що можуть викривити об'єктивність підсумків.

Залучення різних поглядів передбачає з'ясування думок усіх учасників адміністративно-правових відносин, зокрема сприйняття державних структур, військового керівництва, самих військових, правозахисників, експертів і науковців. Такий різноплановий аналіз дозволяє сформулювати комплексне бачення актуального стану забезпечення прав військових, виявити суперечності між підходами та знайти шляхи їхнього узгодження.

Критичне переосмислення висновків дослідження становить важливу складову наукової об'єктивності та зумовлює постійний перегляд зроблених висновків через призму нових даних чи змінених умов, що особливо актуально при вивченні динамічної сфери адміністративно-правових гарантій прав військових. Ця сфера постійно змінюється під впливом перетворень у секторі оборони, змін у законодавстві та суспільно-політичних процесів.

Дотримання принципу об'єктивності передбачає також чітке розрізнення між фактичними матеріалами та їх тлумаченням. Науковець має розуміти, які висновки спираються на підтверджені документи чи офіційні дані, а які постають як результат аналітичних узагальнень або прогнозів. Вказаний підхід дає змогу перевірити отримані дані та вибудувати власне бачення розглянутих проблем.

Забезпечення об'єктивності результатів передбачає аналіз перевірених джерел інформації, серед яких — нормативно-правові акти, офіційні документи, судові рішення, статистичні матеріали та наукові праці, що мають визнану репутацію. Надійність висновків досягається завдяки застосуванню перевірених методологічних засобів, внутрішній логічній узгодженості аргументації та можливості перевірки результатів іншими науковцями.

Особливої ваги цей принцип набуває при аналізі питань гарантування прав військових у період воєнного стану, в умовах

обмеженого доступу до багатьох даних, а окремі матеріали — конфіденційними. У таких ситуаціях необхідно з особливою уважністю перевіряти інформаційні джерела й уникати використання сумнівних чи неперевірених даних.

Додержання наукової об'єктивності окрім іншого означає визнання меж проведеного дослідження та чесне зазначення тих аспектів, які не вдалося охопити повністю через об'єктивні причини. Це підвищує рівень довіри до отриманих висновків і створює основу подальшого розвитку наукових студій у цій галузі.

Ще одним важливим принципом є принцип конкретності. Він передбачає врахування специфічних рис об'єкта аналізу, зокрема особливостей правового становища військових та характеру їхньої службової діяльності. Використання принципу конкретності під час дослідження адміністративно-правових гарантій прав військових означає розуміння відмінностей військової служби, які істотно відрізняють її від інших видів професійної діяльності.

Військовослужбовці наділені особливим статусом, що поєднує загальногромадянські права з низкою спеціальних прав і обов'язків, що виникають у зв'язку з виконанням завдань захисту держави та забезпечення національної безпеки.

Ця специфіка виявляється у тому, що військові підпорядковуються не лише загальним нормам адміністративного права, але й спеціальним актам, які регулюють військову сферу. Такий підхід формує складну систему правового регулювання, у межах якої загальні принципи адміністративного права взаємодіють з нормами військового права — такими як принцип єдиноначальності, субординації, військової дисципліни та обов'язкового виконання наказів.

Окремі риси військової служби визначають особливі умови реалізації прав військовослужбовців. Служба у війську пов'язана з підвищеною небезпекою для життя й здоров'я, обмеженнями у виборі місця служби, особливим режимом роботи й відпочинку, а також можливими обмеженнями окремих прав і свобод задля гарантування обороноздатності та виконання покладених завдань.

Досліджуваний принцип передбачає обов'язкове врахування відмінностей між різними групами військовослужбовців та особливостей їхнього правового становища, що означає, що необхідно розрізняти специфіку статусу військових строкової служби, контрактників, офіцерів різних рангів, бійців спеціальних підрозділів тощо. Кожна група має власний набір прав і обов'язків, що має бути відображено у ході наукового аналізу.

Особливої ваги цей принцип набуває під час дослідження гарантій прав військових у період воєнного стану. Запровадження воєнного режиму істотно впливає на умови проходження служби, змінює обсяг прав та порядок їх реалізації, створює додаткові виклики для системи адміністративно-правового захисту. Конкретність вимагає глибокого розгляду таких трансформацій і їхнього впливу на правовий статус кожної групи військових.

Крім того, цей принцип включає врахування територіальних особливостей забезпечення прав. Умови військової служби, а також реалізація прав можуть кардинально різнитися залежно від розташування військових частин, віддаленості від бойових дій, а також рівня розвитку місцевої соціальної інфраструктури у районі дислокації.

До того ж конкретність дослідження передбачає врахування часових аспектів – тривалості служби, різних етапів військової кар'єри, періодів мобілізації та повернення до цивільного життя, адже всі ці фактори по-різному впливають на обсяг прав та їхній зміст для військовослужбовців.

Дотримання принципу конкретності дає змогу уникнути надмірних абстракцій та розробити практичні пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правових механізмів забезпечення прав військових, які враховують реальні умови їхньої служби та специфіку правового становища.

Водночас варто підкреслити, що для комплексного розуміння цих особливостей необхідно мати чітке уявлення про загальну модель правового статусу військовослужбовців.

Відносно методів дослідження, то для аналізу адміністративно-правового захисту прав військових необхідно застосову-

вати низку підходів. Насамперед ідеться про аналіз та синтез. Використання цих методів дозволяє розкласти складне правове явище на окремі елементи, а потім об'єднати їх у єдину узгоджену картину, що дає змогу детально дослідити кожную складову системи адміністративно-правових гарантій і простежити, як вони взаємодіють між собою.

Аналіз як інструмент дослідження передбачає поетапне виділення структурних частин об'єкта, встановлення характерних рис окремих компонентів і визначення їхньої ролі у межах загальної системи [7, с. 36-37]. Це відкриває можливість глибше зрозуміти зміст норм, організаційних механізмів і процедур, пов'язаних з реалізацією прав військових.

Проте аналіз не дає повної картини, адже поділ складного об'єкта ще не розкриває його функціонування як єдності. Тому результативність цього методу напряму залежить від застосування синтезу – логічного об'єднання отриманих даних, їх впорядкування та побудови цілісної моделі досліджуваного явища [8, с. 13-17]. Поєднання цих двох методів дозволяє уникнути однобічного підходу, краще побачити взаємозв'язки між нормами, інститутами та механізмами забезпечення прав військовослужбовців.

Це має особливу значущість у галузі адміністративного права, де об'єкт дослідження є багаторівневим і відзначається складною структурою. Таким чином, послідовне застосування аналізу та синтезу забезпечує глибину й цілісність наукового пошуку, сприяє виробленню обґрунтованих теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо удосконалення системи гарантування прав військових.

Методи індукції та дедукції займають важливе місце серед логічних прийомів пізнання й зазвичай застосовуються у взаємодії, доповнюючи один одного. Їхнє застосування забезпечує рух у двох напрямках: як від загального до конкретного, так і від окремих фактів до загальних висновків, що у сукупності дозволяє підвищити ступінь обґрунтованості наукових результатів.

Дедукція ґрунтується на логічному виведенні конкретних висновків із загаль-

них теоретичних положень, принципів або гіпотетичних припущень. У контексті дослідження адміністративно-правового механізму забезпечення прав військових дедуктивний підхід дозволяє, спираючись на засадничі принципи адміністративного права, доктрину прав людини чи конституційні норми, виокремити особливості правового регулювання та специфіку організації правозастосування у військовій сфері. Дедукція забезпечує чітку послідовність аргументації, внутрішню логічну узгодженість та можливість перевірити достовірність отриманих результатів шляхом співвіднесення їх із первісними теоретичними положеннями.

Індукція, навпаки, передбачає рух від окремих фактів, практичних кейсів чи емпіричних спостережень до формулювання загальних висновків та узагальнень. Використання індуктивного методу у цьому випадку дозволяє шляхом аналізу практики діяльності органів державної влади, судових рішень, чинних нормативно-правових актів та статистичних матеріалів виявляти характерні проблеми й недоліки у сфері захисту прав військовослужбовців. Узагальнення цих спостережень дає змогу підготувати практичні рекомендації для вдосконалення адміністративного законодавства та організаційних механізмів управління.

Формально-юридичний метод [9, с. 128-131] виступає одним із ключових засобів аналізу нормативно-правових актів, які регламентують права військовослужбовців. Такий метод дає змогу ретельно дослідити структуру правових норм, їхній зміст, взаємозв'язок та місце у загальній системі законодавства. Його використання передбачає як текстואльне, так і логіко-правове вивчення норм для уточнення їхнього значення, визначення меж застосування, перевірки точності юридичних термінів та відповідності загальним принципам національної правової системи.

Метод правового моделювання [10-11] застосовується для формування теоретичних конструкцій, що відображають оптимальну систему адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців. Його використання базується

на вмінні дослідника абстрагуватися від суперечливих чи розрізнених моментів реальної практики правозастосування та, спираючись на узагальнені знання, норми і принципи, вибудовувати ідеалізовану або максимально наближену до ідеальної модель досліджуваного правового механізму.

Щодо вивчення адміністративно-правових гарантій прав військових правове моделювання дозволяє відтворити систему норм, інститутів і процедур у їх найбільш ефективній взаємодії, виявити слабкі місця чинного регулювання та визначити способи їх усунення. За допомогою цього підходу можна передбачати можливі наслідки впровадження нових правових рішень, оцінювати їхній вплив на стан дотримання прав військовослужбовців, а також розробляти конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів та організаційних заходів у сфері військового управління.

Висновки. Здійснений системний аналіз принципів і методів дослідження адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців дає змогу зробити кілька ключових висновків. По-перше, урахування принципів об'єктивності та конкретності є визначальним для формування цілісної та достовірної наукової картини, адже саме вони забезпечують поєднання всебічності, неупередженості й чіткого врахування специфіки військової служби та статусу військових у різних умовах, зокрема у період воєнного стану.

По-друге, послідовне використання комплексу методів – аналізу й синтезу, індукції й дедукції, формально-юридичного підходу та правового моделювання – дозволяє дослідити досить складну, багаторівневу систему адміністративно-правових інструментів, що гарантують реалізацію прав військовослужбовців. Кожен із цих методів виконує свою специфічну роль, забезпечуючи логічну узгодженість та наукову обґрунтованість висновків.

По-третє, запропонована методологічна база створює міцне підґрунтя для подальшої наукової розробки проблематики захисту прав військових як у нормативному, так і в організаційно-практичному вимірі, що відкриває можливості для

формулювання дієвих пропозицій щодо удосконалення чинного адміністративного законодавства та управлінської діяльності органів, залучених до гарантування правового статусу військовослужбовців.

Таким чином, дослідження окреслює напрями подальших студій і підкреслює значення чіткої методологічної основи як запоруки ефективності наукового пізнання у сфері адміністративно-правових гарантій прав військових

Список використаної літератури:

1. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія сучасного правознавства: спроба критичного осмислення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1 (71). С. 27-31.
2. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія правових явищ в умовах сучасного правового дискурсу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип.1 (42). С. 9-12.
3. Коваль М.П. Методологія пізнання адміністративного судочинства: структурний аспект. *Держави та регіони*. 2022. №3 (77). С. 223-227.
4. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с.
5. Пашинський В. Й., Медвідь Л. П., Шамрай Б. М. Правовий статус та соціальний захист військовослужбовців: поняття і правове регулювання. URL <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/9400/19630-1?inline=1>
6. Бородин І, Пасіка С. Правовий статус військовослужбовців в Україні. *European Political and Law Discourse*. 2017. Vol. 4. Issue 1. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-1/29.pdf>
7. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г., Флока Л.В., Горячова О.О. Методологія і організація наукових досліджень. Полтава, 2020. 160 с.
8. Дудченко В.В. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного науково-правового мислення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 13-17.
9. Канзафарова І.С., Корнеєва Є.М. Формально-юридичний метод у наукових правових дослідженнях (загальна характеристика та особливості застосування). Матеріали 77-ї наук. конф. професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (23-25 листоп. 2022 р., м. Одеса) / відп. ред. О. В. Побережець; ред. кол.: А. Л. Святошнюк, Т.В. Степанова та ін. Одеса: Олді+, 2022. С. 128-131.
10. Тарахонич Т.І. Метод моделювання як засіб оптимізації правового регулювання. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 52-58.
11. Нагребельний В. П. Прогнозування і моделювання в правотворенні та правозастосуванні. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 21-27.

Radchuk A. A. Principles and Methods of Rsearch on Administrative and Legal Support of the Military Personnel Rights

The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive analysis of methodological approaches to ensuring the military personnel rights by administrative and legal means, which is of particular importance in the context of modern challenges to state security. The purpose of the article is a systematic analysis of various methodological tools (principles and methods) allowing for a comprehensive study of administrative and legal guarantees of the military personnel rights, taking into account the specifics of their legal status and the peculiarities of the functioning of the relevant system.

The article analyzes the methodological principles and research methods used for a comprehensive study of administrative and legal support of the military personnel rights. Attention is focused on the importance of the principle of scientific objectivity, which involves an impartial analysis of verified sources, the involvement of different points of view and a critical rethinking of the results in the dynamic conditions of development of the military service sphere, especially under conditions of martial law. The principle of specificity content is revealed, which necessitates the consideration of the special legal status of various categories of military personnel, the specifics of their service activities, territorial and temporal factors that influence the rights implementation.

The role of such research methods as analysis and synthesis, induction and deduction, formal and legal method and legal modeling method is determined, which in their interrelation ensure the depth, systematicity and applied significance of the obtained results.

It is proved that the combination of the specified principles and methods makes the basis for the formation of substantiated scientific conclusions and practical recommendations for improving administrative and legal mechanisms for guaranteeing the military personnel rights, which is especially relevant in the conditions of growing security challenges and transformation of the military sphere.

It is summarized that taking into account the principles of objectivity and specificity is crucial for the formation of a holistic and reliable scientific picture, because it is they that ensure a combination of comprehensiveness, impartiality and clear consideration of the specifics of military service and the status of the military personnel in various conditions, in particular during martial law.

Key words: *administrative and legal support, analysis, military personnel rights, methodological principle, scientific objectivity, legal modeling, principle of specificity, synthesis, formal and legal method.*